

Middelalderen på landet – undersøgelser i Torpet og på Alstrup Hede

AF CHRISTIAN VRÆNGMOSE JENSEN

I "Bogen om Himmerland" fra 1958 kan man læse om byggeskikken på landet i middelalderen. Der gives her det indtryk, at der i middelalderen fandtes en gårdtype med grundplan som et T. Gårdtypen skulle nærmest betragtes som en grundtype, der eksisterede helt til middelalderens slutning. I dag vil man mene, at denne beskrivelse er noget misvisende eller måske direkte forkert. Til forfatterens forsvar kan man sige, at der på daværende tidspunkt ikke var fundet og udgravet særligt mange bondegårde fra middelalderen - for Himmerlands vedkommende slet ingen. I dag, næsten 50 år efter, er situationen desværre næsten den samme. Mens der er udgravet adskillige middelalderlige gårde især på Fyn og i det sydlige Jylland, er fundtypen stadig næsten helt fraværende i Aalborg Historiske Museums ansvarsområde. Det er således stadig svært at beskrive den nordjyske middelalderbondes gård ud fra de arkæologiske kilder. De udgravninger, der indtil videre kan kaste en smule lys over sagen, kan begrænses til Axel Steensbergs undersøgelser i 1930'erne i Aså og Bolle, udgravningen i 1950'erne af Lindholm Høje og udgravninger i 1950-60'erne af sandflugtsramte gårde ved Hune og Tranum. Af forskellige årsager giver ingen af disse udgravninger dog noget klart billede af, hvad den middelalderlige gård bestod af i denne landsdel. I de senere år har emnet om landsdelens middelalderlige gårde endnu engang påkaldt sig interesse. I 2006 skete det i forbindelse med to undersøgelser, hvoraf den første var iværksat ved en tilfældighed, mens den anden var udtryk for en målrettet indsats.

Den nyanlagte kloakledningsforløb forbi Vadum Kirke, her vist på et matrikelkort fra 1801. Det ses, hvordan den passerer en nu forsvundet dobbelt gård.

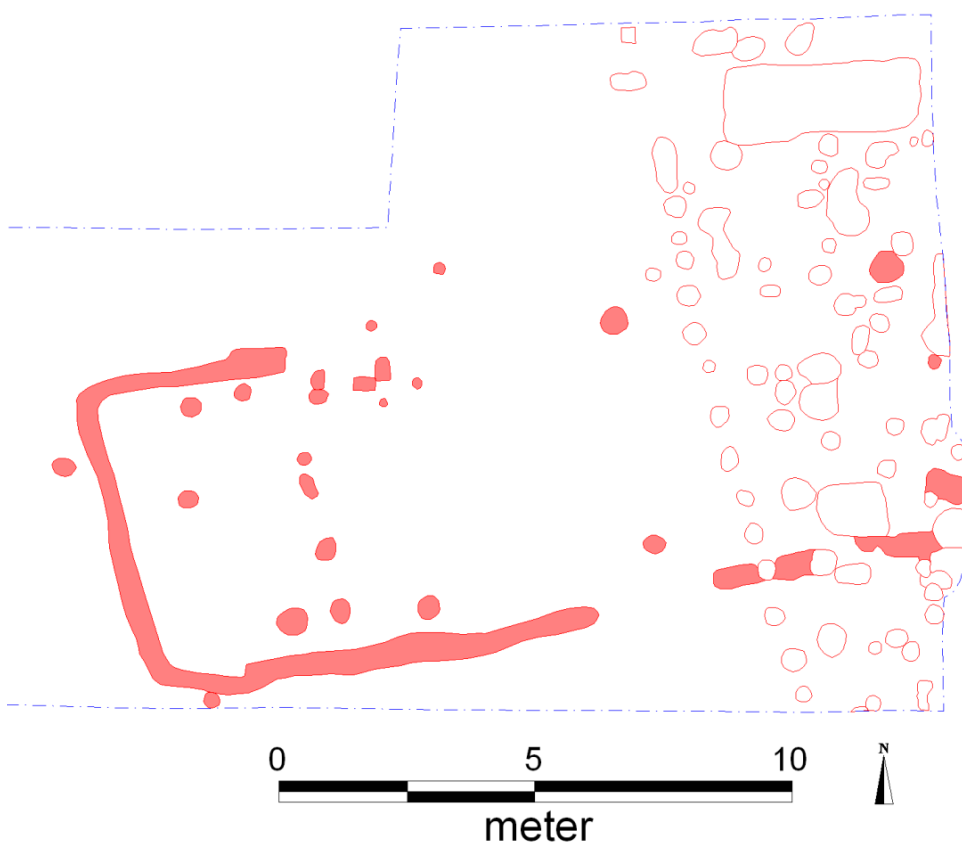
Undersøgelsen i Torpet ved Vadum kirke

Den første undersøgelse fandt sted i Torpet ved Vadum kirke, der ligger knap 7 km nord for Aalborg. I forbindelse med etableringen af en kloakledning mellem byerne Vadum og Vestbjerg udførte museet en større forundersøgelse på dele af strækningen. Hvor ledningen skulle passere tæt nord om Vadum kirke, havde der tidligere ligget en landsbyen Torpets gårde, der en overgang var en dobbelt gård, og hvis historie via skriftlige kilder kan føres tilbage til 1600-tallet. Det skulle derfor blive spændende, om tomten rummede spor efter en ældre gård fra middelalderen.

Forundersøgelsen og den efterfølgende udgravning frembragte tydelige spor efter de forsvundne gårde, der ses på matrikelkortet fra 1801. Det drejer sig om en stensat mødding i den østlige gård, mens den vestlige gårds vestlænge også tydeligt kunne erkendes. Fundene herfra kunne dateres til 1700-1800-tallet. Det kan dog ikke afvises, at især vestlængen er en del ældre.

Resterne af en betydeligt ældre gård kunne imidlertid også erkendes i form af et ældre hus, der blev fundet umiddelbart vest for den før omtalte vestlænge. I det smalle kloaktracé kunne det ikke afgøres, om

Med rødt ses væggroften og stolpehullerne fra huset fra 1000-1100-tallet. De ikke udfyldte felter er yngre stolpehuller og nedgravninger fra den vestlige længe i den dobbelte gård.

Udgravning af huset fra 1000-1100-tallet nord for Vadum kirke. Husets vægggrøft og stolpehuller er tømte. Huset og kirken er måske jævn-gamle.

der har hørt flere bygninger til denne ældre gård. Huset har haft en bredde på 6 m og en længde på mere end 16 m. Ydervæggene kunne erkendes som en smal vægggrøft, hvori der formodentlig har stået træplanker. Et kort stykke inden for ydervæggene har husets tagbærende stolper stået. I husets vestlige ende indeholdt vægggrøften og stolpehullerne en del smulder af rødbrændt ler og flere stykker af forkullede, fingertykke vidjer. Disse rester stammer formentlig fra en nedbrudt bageovn, der således indikerer, at i hvert fald denne del af huset har været brugt til beboelse. De forkullede træstykker, der er af hassel, blev ved 14C-metoden dateret til 1000-1100-tallet. Denne datering passer fint med de få genstandsfund, der blev gjort i huset. Heriblandt var et fragment af en kværnsten af stenarten granatglimmerskiifer. Små håndkværne af denne meget let genkendelige stenart blev importeret fra Norge i den sene vikingetid og den tidlige middelalder. Desuden fandtes en lille jernkniv i vægggrøften. Sammenligner man dette fund med resultater fra de nævnte tidligere undersøgelser, er der et tidsmæssigt sammenfald med de yngste huse, der udgravedes på Lindholm Høje. Netop her finder man også den samme hustype med de rette vægggrøfter og indre tagbærende stolper.

I det smalle udgravningsfelt kunne det som nævnt ikke afgøres, hvor mange bygninger denne gård fra den tidligste middelalder har bestået af. Til gengæld kan man antage, at huset er en del af den tidligste del af den bebyggelse, der i dag hedder Torpet. Navnet Torpet, der formentlig er en omskrivelse af det ældre navn Torrup, er under alle om-

stændigheder en af de såkaldte torp-bebyggelser, der især grundlagdes i den tidligste middelalder. Endelig kan man ikke undgå at bemærke husets nære beliggenhed til Vadum kirke, der som en romansk kvaderstenskirk af granit mest sandsynlig er påbegyndt i 1100-tallet. Lader man fantasien råde, kan man jo gætte på, at husets beboere måske har set kirkebyggeriet gå i gang, ja måske har de selv deltaget deri.

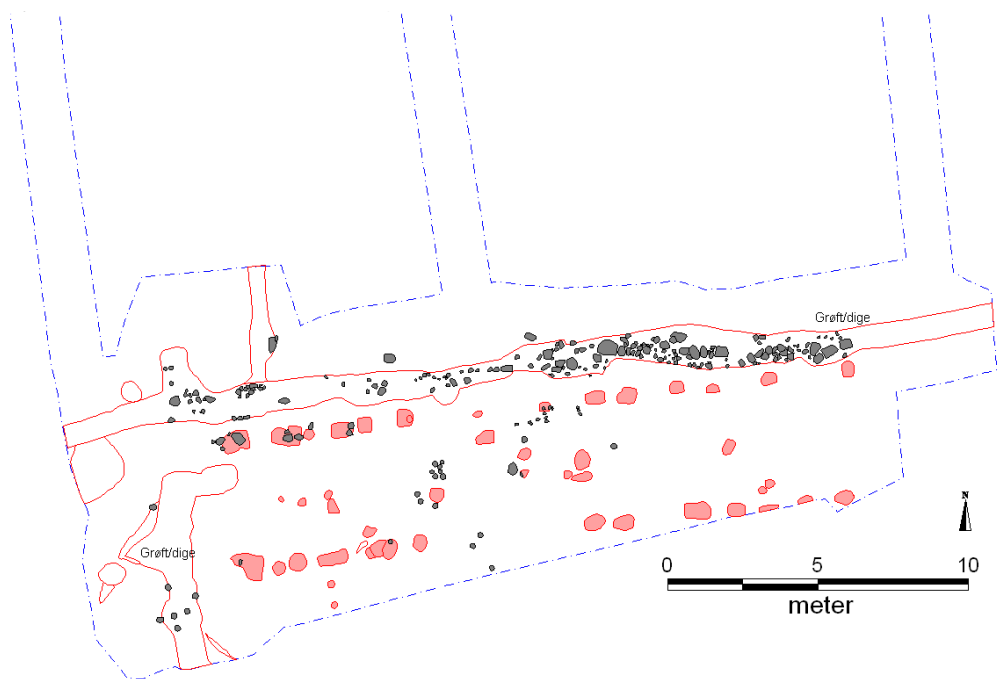
Undersøgelsen på Alstrup Hede

Alstrup Hede ligger midt i Himmerland godt 5 km syd for Haverslev. Bebyggelsen Alstrup, der har givet den tidligere hede sit navn, har en anden historik end Torpet. Mens Torpet formentlig har været beboet kontinuerligt siden dens grundlæggelse, bliver det middelalderlige Alstrup forladt, hvorefter området overgår til hede. Dette forløb har betydet, at en del af landsbyens marker og vejforløb med stendiger og grøfter endnu kan ses i dag, hvor de siden 1944 har været fredet (angående Alstrups historie og det fredede areal gives der en mere udførlig beskrivelse af dette i Nordjyllands Historiske Museums årsberetning fra 2003).

Årets arkæologiske undersøgelse på Alstrup Hede skal ses som en forlængelse af den undersøgelse, museet udførte på stedet i 2003. Ved denne første undersøgelse blev der gravet en søgegrøft lige udenfor det fredede areal. Grøften ramte lige ned i den sydlige del af et af landsbyens forsvundne huse. Herved var en del af landsbyens bebyggelse lokaliseret. Formålet med undersøgelsen i 2006, der blev finansieret af Kulturarvsstyrelsen og Aalborg Historiske Museum, var at finde spor af landsbyens øvrige bebyggelse og samtidig afgøre, hvor nedslidt den er af den moderne pløjning. Desuden skulle resultaterne fra undersøgelsen med magnetometer, der blev udført på stedet i 2003, efterprøves (se ovennævnte årsberetning).

Det fredede areal på Alstrup Hede. Med hvidt er angivet søgegrøfterne fra undersøgelsen i 2006. Sydligt ses placeringen af det udgravede hus fra 2003/2006. Den røde oval mod nord viser, hvor der med sikkerhed har ligget flere huse i landsbyen.

*Det udgravede hus 2003/2006.
Stolpehullerne er vist med lys
rød.*

I 2006 udgravedes indledningsvis den manglende nordlige del af huset, der blev fundet i 2003. Herefter udlagdes der søgegrøfter over et areal på knap 3 ha, der bl.a. dækkede et område som Axel Steensberg for mere end 50 år siden udpegede som stedet, hvor nogle af landsbyens gårde måtte have ligget.

På grundlag af søgegrøfterne må man konkludere, at den gamle forsker havde ret. Netop i området lige nord for det fredede areal fremkom der adskillige stolpehuller, grøfter og andre nedgravninger af samme slags som dem der blev set ved det udgravede hus. I søgegrøfterne kunne det ses, at der formentlig er tale om yderligere mindst 3 huse. De to huse, der blev antydnet ved den magnetometriske undersøgelse i 2003, blev der til gengæld ikke set spor af i søgegrøfterne. I området umiddelbart nord for det udgravede hus blev der ikke fundet flere huse. Til gengæld må det antages, at der i det endnu ikke undersøgte område syd for huset har ligget flere huse, da terrænet her er ganske plant og egnet til bebyggelse.

Ser vi nærmere på det udgravede hus fra 2003- og 2006-undersøgelsen viste det sig, at der er tale om et godt 20 m langt hus med jordgravede stolper. Stolpehullerne fra ydervæggene viste, at huset i hvert fald har været lidt over 4 m bredt. Det kan dog ikke afvises, at stolperne måske har stået lidt inden for selve ydervæggene, hvorved husets bredde har været større. Stolperne i vægforløbene har stået i ganske store stolpehuller og har med sikkerhed indgået i husets tagbærende konstruktion. I det indre af huset har der desuden stået mindst fire stolper i husets længdeakse. Måske har de båret en langsgående rygås eller blot stået i indre skillevægge. Det lange hus kan deles i tre næsten

lige store dele, der udgøres af to ender med meget tydelige stolpehuller, mens den midterste del næsten helt mangler vægstolperne. Umiddelbart kan det tolkes, som var der tale om to mindre huse i forlængelse af hinanden. I den midterste del blev der dog fundet et lerlag og rester af en stenbelægning, der begge sandsynligvis er en del af husets gulv. En del rødbrændt lersmulder i området viste desuden, at huset sikkert har haft en ovn eller et ildsted i denne del. Det tyder altså på, at der er tale om ét langt hus, der i hvert fald delvist har været anvendt til beboelse. Desværre blev der kun gjort få fund i hustomten. Det drejer sig om noget hårdt- og gråbrændt keramik, der indtil videre daterer huset til 1300-1400-tallet. Dateringen kan forhåbentlig præciseres ved en kommende ¹⁴C-datering af materiale fra husets stolpehuller. Langs husets nord- og vestside har der været en ikke særlig dyb grøft, der i hvert fald langs nordsiden afløses af et dige opbygget af sten og græstørv. Det nordlige digeforløb fortsætter ind på det fredede areal, hvor det endnu kan anes i terrænet. Foruden at afgrænse gårdenes tofter har digerne omgivet de dyrkede marker for at holde husdyrene ude. Det fundne hus ser således ud til at have ligget i det nordvestre hjørne af en gårdtoft med et omgivende dige.

Perspektivering

Vender vi tilbage til spørgsmålet om beskrivelsen af den middelalderlige gård i Nordjylland, så har årets undersøgelser bragt os et lille skridt videre, men endnu er der basis for spændende undersøgelser i fremtiden. I Torpet ved Vadum kirke er der således mulighed for at få klarhed over, hvad en sådan gård fra den tidligste middelalder har bestået af. Ligeledes kan man få indblik i, hvor tæt de enkelte gårde har ligget i denne måske ældste periode af Torpets historie. På Alstrup Hede er perspektiverne måske endnu lysere. Her er der ved fortsatte undersøgelser mulighed for at afdække hele den middelalderlige Alstrup-landsby, der har efterladt sig de synlige diger m.m. Ved de nu lokaliserede huse er der en god mulighed for endelig at afdække en middelalderlig gård i hele sin udstrækning.